

Gera Judit

Fenákel Judit: A fénykép hátoldala

Novella Könyvkiadó, 2002. 303 oldal, 1890 Ft

Két zsidó család – a Feldmannok és a Manheimek – történetét meséli el az író, két szer-
teágazó családet, testvérekkel, unokatestvérek-
kel, nagyszülőkkel, nagynénikkel és nagybá-
csikkal. Olyan történetet, amelyben valószínű-
leg minden magyar vidéki zsidó család önmagá-
ra ismerhet. Véletlenszerű felemelkedésekkel –
Feldmann Móricot olyan véletlenszerűen, s ha
tetszik, igazságtalanul választja ki testvérei kö-
zül Hermina nagynénje a gazdagságra és a kar-
rierre, mint ahogy az ótestamentumi isten vá-
lasztja ki Mózeset, Józsefet vagy Jákobot –, a ki-
tartó munka és szorgalom gyümölcseként törté-
nő meggazdagodással (Manheim István), illetve
tartós szegénységgel (a Manheim család többi
tagja) tarkított életutak ezek, amelyeket kivétel
nélkül tör derékba a holokauszt. Magának a
holokauszt élményének a regényben azonban
aránylag rövid terjedelem jut. Többnyire az
egy-egy szereplők (Manheim Etus, Feldmann Éva
és Manheim Vera) naplószerű feljegyzéseiből
értesülünk róla. Ezek a betétek, noha megléti-
ket nem indokolja semmi a regényvilágon belül,
vagyis egyik szereplő karakteréből sem követke-
zik az önreflexiónak az a formája, amely élet-
rajzban, naplóban vagy memoárban ölt testet,
megtöri az egyébként objektivitásra törekvő el-
beszélés menetét, és személyesebbé, belsővé te-
szik a leírtakat. A hangsúly azonban vélemé-
nyem szerint mégsem ezeken a visszaemlékezé-
seken, hanem az „előtt”-ön és az „után”-on van.
A holokauszt maga az a vízválasztó, amely után
minden megváltozik, minden szereplő egyénisé-

ge megproppan; ki úgy, hogy nem vesz tudomást
a megváltozott világról, s próbálja folytatni a ré-
gi életét, ki úgy, hogy nagyon is megpróbál al-
kalmazkodni az új körülményekhez, s elfelejteni,
megtagadni mindazt, ami a holokauszt előtt az
életét jelentette. A túlélési stratégiák nemcsak a
lelket rombolják, hanem az erkölcsi integritást is
olykor. Van, aki „csak” olyan személyiségváto-
záson megy keresztül, ami „csak” a privát szfé-
rában teszi tönkre emberi kapcsolatait. Ilyen
Feldmann Éva, a regény főhőse, aki egy védett-
ségben, jólétben nevelkedett, nyitott, kedves,
energikus fiatal lányból önző, csak magával fog-
lalkozó, gyermekét elhanyagoló anyává válik.
Más módon, de szintén csak a magánéletben
válsághoz vezető magatartás az apai ági rokon-
sághoz tartozó Juliskáé, akiből Feldmann Éva
ellentéte, igazi „jiddische máme” lesz, képtelen
leválni felnőtt fiáról. Vannak azonban olyanok –
ezek mind férfiak –, akik a holokauszt utáni ma-
gyar társadalomhoz oly mértékben kívántak al-
kalmazkodni, ami az erkölcsi lesüllyedéshez ve-
zetett. Ilyen figura Strasszer Sámuel, az egykori
lusta szabó, aki Szentire magyarosítva, jó elv-
társként kiszolgálja a kommunista önkényural-
mat, és rögtön olyan funkcióba jut, hogy az em-
bereknek félniük kell tőle. Ezt az erkölcsi össze-
zsugorodást a regényben egy furcsa, titokzatos
betegség szimbolizálja, melynek során Szent
Sámuel öregkorára valóban zsugorodni kezd, s
a koporsóba már nyolcvankét centisen kerül.
Ennek „rímpárja” a nem zsidó Káposztás Csaba,
a karrierista, szintén tűzön-vízen alkalmazkodó

újságíró, Juliska elvált férje, aki kezdetben latens, később nyílt antiszemita, megalkuvó, a szocializmust minden körülmények között kiszolgáló újságíró, és akiből a rendszerváltás után a jobboldali, keresztény újságírókat tömörítő csoportosulás kezdeményezője lesz. Ő a regény másik olyan szereplője, aki szemlátomást össze megy. E testi jelenségnek orvosi magyarázata nincs, azonban világosan érthető a jelentése.

A regény tehát rendre bemutatja a magyar zsidóság háború utáni sorsának alternatíváit. Az első generációs túlélők pillanatnyi lélegzethez jutását, majd kitelepítését, majd az abba való beleroppanást, a mindennapi betevő falatért való embertelen küzdelmet, a társadalmi lecsúszást, az elszegényedést, a társbérleteket, majd az évtizedek múltán, fáradtan és betegen lakáshoz jutást, a második generáció társadalmi kiközösítését „polgári” származása miatt, az elmagányosodást, a társkeresés ellehetetlenülését, a zsidó öntudatát újból felfedező félzsidó fiú disszidálását Izraelbe, a harmadik generáció demokratikus ellenzékhez való kapcsolódását, vagy éppenséggel a vegyes házasságból származók választási alternatíváit a keresztény arisztokrata, illetve a polgári zsidó kultúrkörök között.

A különböző társadalmi rétegek nem izoláltan jelennek meg, hanem az egymással való érintkezés során mutatkoznak meg. Szeretnénk azt remélni, hogy a kiutat az egymástól eltérő társadalmi háttérű emberek békés együttélése teremti meg. Erre azonban nem nagyon akad példa a regényben: a vegyes házasságokban a zsidó fél mindig boldogtalan, mert tulajdon zsidóságát feledni való, elfojtani való „szégyenfoltként” éli meg (Feldmann Elemér és Szeletzky Orsolya).

A huszonegyedik század többek között az a század, amikor a holokauszt túlélői könyörtelenül itt hagynak minket (Tamás Gáspár Miklós). A regény azt a kérdést veti fel, mit kezdetünk akkor magunkkal? De még annak előtte: mi a felelősségünk, ha ezek a még életben lévő, túlélő öreg emberek nap mint nap olyan megnyilatkozásokat látnak és hallanak, amelyek az ő kiirtásukra irányuló lözungokra emlékeztetik őket? Manheim Vera anyja halálát úgy éli meg, hogy egy háborús pillanatot kimerevítő tudatfolyam után tudatosul benne: „Most már senki sincs köztem és a halál között.” Feldmann Éva nem csak anyai létevel állt leánya és a halál közé. A holokauszt idején külön alkalma is nyílt erre, hiszen konkrét cselekedeteivel is megmentette lányát a haláltól. Ha ez a túlélő, első generáció

meghal, egy egész társadalom – bizony mindenki, és nem csak a zsidók – fogja érezni ugyanezt az árvaságot, ugyanezt a magányt és erkölcsi-érzelmi lecsupaszítotttságot. Mert azok is a holokauszt gyermekei, akik nem zsidók. Eljön tehát az idő, amikor nem lesz már senki a holokauszt gyermekei, azaz köztünk és a halál között. Ideje a szembenézésnek, az elfojtások feloldásának, a regénybeli történetek továbbmondásának és továbbgondolásának.

Ha meg akarjuk érteni, mi az oka a mai magyar társadalom véglegesnek tűnő kettészakadásának, akkor érdemes figyelmesen végigolvasnunk ezt a regényt. Ha viszont megtettük ezt, sajnos meg kell állapítanunk, hogy a szerző szándéka – hiteles, művészi képet rajzolni a huszadik századi magyar zsidóság életéről – csak félig sikerült. Az igazi családregegy műfaja ugyanis megkövetel bizonyos dolgokat: lélekábrázolást, egyénített figurákat, filozófiai mélységet, világképet, annak a kohézióknak a felmutatását, amelynek megszűnte/erőszakos megszűntetése a család széthullásához vezet. Mindezekből semmit nem kapunk: a figurák nem egyénítettek, vázlatosak, elnagyoltak, nincsen kidolgozott, pszichológiailag hiteles karakterük. Az olvasóban egyikükhöz sem alakul ki személyes viszony. Az életutak is sematikusak, ábrázolásuk felszínes, mintha előre gyártott panelek lennének, mintha csak utólag népesítették volna be őket a hozzájuk igazított figurákkal. A fénykép fénykép marad, az ábrázolt figurák nem telnek meg élettel, nem elevenednek meg. A párbeszéddek nem kidolgozottak, inkább csak illusztratív szerepük van, a nyelvhasználat nem tükrözi az egyes figurák belső világát. Semmiféle specifikus világlátás, világkép nem bontakozik ki a zsidó családok életformájából, nem tudjuk meg, van-e, s ha van, miféle kohézió az, amely összetarthatta valamikor ezeket az embereket. A tragikus sorsok önmagukban, csupán tragikus mivoltuknál fogva nem hatnak. Sőt a tragikum ilyesfajta „használata” az irodalomban bizonyos mértékig visszaélés az irodalom eszközeivel. Művészi hatást nem a „mi”-vel, hanem a „hogyan”-nal lehet elérni. Az objektivitás, amelyre az író érezhetően törekszik, nem zárja ki a művészi intenzitást, ellenkezőleg. A kettő kiválóan összeegyeztethető. De ehhez több kell néhány névhez odarendelt életútnál. Ez a több az, ami fájdalmasan hiányzik Fenákel Judit amúgy jó szándékú regényéből.